

Türk Dünyası

ARAŞTIRMALARI

40

ŞUBAT 1986

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Turan YAZGAN - Doç. Dr. A. Mertol TULUM - Doç. Dr. Enis ÖKSÜZ - Doç. Dr. Mustafa E. ERKAL - Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN
Doç. Dr. Taner KARAHASANOĞLU - Yard. Doç. Dr. Ahmet YÖRÜK

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ⊗ Sayı: 40 * Şubat 1986 * İki Ayda Bir Yayınlanır * Sahibi: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Adına Prof. Dr. Turan YAZGAN * Yazı İşleri Müdürü: Saadet PINAR * İdarehane: Hoşkadem Mahallesi, Kırıktulumba Sokağı, Belediye Sarayı Arkası, Ankaravî Mehmet Efendi Medresesi, Saraçhane — İSTANBUL
* Dizgi - Baskı: Afşin Matbaası * Kapak Düzeni: Ömer ONAY
* Kapak Baskı: San Ofset

-HABERLEŞME ADRESİ:

P.K. 94 — Aksaray/İSTANBUL

Tel.: 52053 63 - 511 10 06

**TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE
BİRLEŞMESİ VE BÜTÜNLEŞMESİ
MESELESİ ***

Doç. Dr. Zekeriya KİTAPÇI **

Şüphesiz gerek İslâm Tarihinin, gerekse umumî Türk Tarihinin aydınlatılması ve bir görüş birliğinin sağlanması gereken bir çok meseleleri vardır. Bunlardan biri de milli Türk Tarihi ile, İslâm Tarihinin terkibi, bir diğer ifade ile Türklerin İslâm milletleri camiasına girdikten sonra gerek İslâm Tarihi, gerekse müslüman milletlerin tarihinde başlayan **Türkler Devri'nin** çeşitli yönleri ile ele alınması, tarihi perspektif içinde değerlendirilmesi ve bir sentezinin yapılmasıdır.

Konuya bu açıdan bakıldığı takdirde klasik İslâm Tarihi yazarlarının durumu bir hayli düşündürücüdür. Onlar İslâm Tarihine Arapların İslâmiyetten önceki **cahiliyet devri** dediğimiz iptidâî devirlerini çok geniş bir şekilde ele alarak başlamakta, Hz. Muhammed'in hayatı, gençlik ve peygamberlik yılları, Hulefai Raşidîn (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) devirleri, özellikle Emevîler ve Abbasiler Devri ile bitirmektedirler. Böyle bir yaklaşım en mütevazî bir ifade ile İslâm Tarihi'ne, umûmî bir Arap Tarihi görünümünü vermek ve Türkleri devreden çıkarmaktan başka bir şey değildir.

Halbuki Abbasilerin hemen ilk devirlerinden başlamak üzere yaşadığımız yüzyılın ilk çeyreğine kadar, Türkler

(*) Fırat Üniversitesi'nin 26-30 Mayıs 1984 tarihinde düzenlediği «Türk Tarihinin Meseleleri» Kollekyumuna tebliğ olarak hazırlanmıştır.

(**) Fen-Ed. Fakültesi Tarih Bölümü Fırat Üniversitesi Elazığ.

İslâm milletleri camiasında zinde ve dinamik bir rol oynamışlardır. Ne yazık ki Türklerin İslâm dünyasını birleştirici bütünleştirici politikalarının önemi, Türklerin İslâm dünyası liderliğinin İslâm ve Orta Doğu milletlerine neler kazandırdığı, Osmanlı fetihlerinin Avrupaya kaydırılmasının sosyo-ekonomik ve dini açıdan önemi, İslâm dini ve Hıristiyanlığın yani dini rekâbetin Osmanlılar devresindeki durumu gibi İslâm Tarihinin Türkler devrini ilgilendiren daha bir nice önemli konularının muhakemesi yapılarak ilim âleminin değerlendirilmesine sunulmuş değildir.

Kısaca bir kaç tanesine işaret ettiğimiz bu konular umûmî Türk tarihinin ve İslâm Tarihinin meseleleri olduğu kadar, Türk kültüründe önemli meseleleri arasındadır.

Bizim bu mütevazî araştırmamızda imkânlarımızın elverdiği ölçüde ve bir başlangıç olmak üzere «Türk Tarihinin İslâm Tarihi ile bütünleşmesi» üzerinde durulmuş ve bir senteze doğru gidilmek istenilmiştir.

Bundan sonraki araştırmalarımızda imkân nisbetinde konunun diğer yönleri üzerinde de durulacak ve okuyucuların bir hükme varmasında yardımcı olunacaktır.

A — TÜRK MİLLETİNİN İSLÂM DİNİ İLE BÜTÜNLEŞMESİ

I — Türklerin İslâmdan Önceki Tarihlerine Kısa Bir Bakış; Türklerin Aslı ve Ana Yurdu

Türk Milleti şüphesiz beşer tarihinin kaydettiği en eski bir kaç milletten biri ve en ulusudur. Soyu, Tevrate dayanan ve İbn Haldûn da dahil daha bir çok müelliflerce kabul edilen bir ananeye göre, Hz. Nuh'un oğullarından Yasef'in Türk adındaki oğluna kadar ulaşmaktadır¹. Türkler, dini efsanelerin bile insanlık hayatının varlık ve vücudunun başlangıcı beşiği olarak kabul ettiği büyük Asya kıtasının

¹ İbn Haldun, *Tarîhu İbn Haldun*, Mısır, tabı, I, s. 8.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

iç kısımlarında, bize daha uygun bir ifade ile Orta Asya'nın bereketli topraklarında çoğalarak tarih devresine girmişler ve oradan da cihangir Asya ordularının öncüleri olarak dünyanın dört bir tarafına yayılmışlardır. Türklerin anayurdu ile ilgili olarak milli destanlarımızın, tarihi gerçeklere pekte aykırı olmayan rivayetlerinde şöyle denilmektedir;

«Türk kavminin atası olan TÜRK, bütün doğu taraflarını gezdi dolaştı. Nihayet bir yere geldi, yerleşmek için orasını uygun buldu. Burasının adı Isık Göl idi. Çünkü burada deniz vardı, suyu sıcaktı. Pınarları çok olup etrafında zengin otlaklar olan büyük dağlar vardı. Türk yüce Tanrıya yalvarıp orasını yurt olarak istedi. Duası kabul olundu, o da orada yerleşti²».

Türklerin cedleri, Isık Gölü civarına yerleştikten sonra onların soyundan gelenler süratle çoğalarak dinamik bir toplum haline gelmişler ve zamanla çok geniş bir coğrafi bölgeye de yayılmışlardır. Alman asıllı yazar C. Brockelman, Türk ırkının menşei ve tarih sahnesine çıkışını çok daha geniş bir anlamda yaklaşılarak şu görüşlere yer vermektedir.

«.....geniş güney Sibirya ovalarında ve Hazar Denizi ile Altay dağları arasındaki bozkırlarda şüphesiz evvelce Moğolları ve Tunguzları da içine almış olan bir dil ve ırk topluluğundan, pederşahi aile teşkilatına malik küçük göçebe gurupları şefleri içinde yetişen bu memleketlerin tarihinde daima rastlayacağımız büyük fatihlerin faaliyetleri ile birlikte bir Türk milleti ortaya çıktı. Bunlar daha Tıyanşan dağlarının yamaçlarından ve aşağı kısımlarında ki mıntikalardan Orta Asya bozkırlarına ilerleyerek tarih sahnesine girerlerken antropoloji alimlerinin Tûrani

² Toğan, Z.V., Türk İli Türkistan Tarihi, İstanbul, 1947, I, s. 7.

dedikleri bariz ve kendilerine has bir ırkın hususiyetlerini gösteriyorlardı³.

Türkler dominant ırklardan biri olan beyaz ırka mensupturlar. Gerçekte Turani tipe örnek olarak gösterilen Orta Asya, Aşağı Türkistan (İslâmi kaynaklarda Mevârâü'n-Nehr) ve diğer Yakın Doğu Türkleri, genellikle beyaz tenli koyu parlak gözlü, değirmi yüzlü, endamlı ve sağlam yapılı insanlardır. Hafif dalgalı saçları vardır. Erkeklerin sakalı orta gürlüktedir⁴. Türk tipi kadınlar Orta Çağ, Arap ve Fars kaynaklarında güzelliğe misal olarak gösterilmiştir⁵. Ayrıca bir çok şair ve yazarlara konu olmuşlardır.

2 — Türkler ve İslâmi Gelişmeler :

Milli ve ırki meziyetlerini bu şekilde tamamladıktan sonra tarih sahnesine çıkmış olan Türkler Orta Asya'da büyük devletler ve imparatorluklar kurmaya muvaffak olmuşlardır. Mete Han'ın kurduğu büyük Hun İmparatorluğu'ndan sonra (M.Ö. 204 - M.S. 216), bir diğeride belki de en büyüğü asrı saadette çağdaş olan büyük Gök - Türk İmparatorluğudur. (552 - 743) Gök - Türkler, kısa bir zaman içinde Asya ticaret yoluna hakim oldukları gibi, Bizanslılarla İran'a karşı siyasi münasebetlerini de geliştirmeye muvaffak olmuşlardır.

İpek - Yolu ve Basra deniz ticaret yolu kanalıyla Türkler hakkında bir çok bilgiler elde edildiğine kanı olduğumuz. Hz. Peygamberin Gök - Türk hakanlarının, Ehli Kitab olan Bizanslılarla anlaşmaları ve putperest (mecûsi) İranlılara karşı siyasi münasebetlerini geliştirmeleri ve İranı bir kısaç içine almaları öyle tahmin ediyoruz ki Hz. Peygamber tarafından büyük ölçüde takdir edilmiş ve göçebe Türkler hakkında betahsis bir çok hadisi şerifler söylemesine vesile olmuştur. «Türkler size dokunmadıkça sa-

³ Brockelman, C., İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, Ankara, 1944, s. 152.

⁴ Kafesoğlu, İ., Türk Millî Kültürü Ankara, 1977, s. 129.

⁵ Mukayeseli bilgi için bkz.: Kitapçı, Z., Arap Şehirlerine Yerleştirilen İlk Türkler, Türk Kültürü, S. 112, s. 211.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

kın siz de Türklere dokunmayınız!» gibi daha bir çok hadisler bu manada söylenmiş olsa gerektir⁶. Çünkü Hz. Peygamberin, İranlılara karşı takındığı tavır ile Gök - Türklerin tavırları ana hatları ile bir benzerlik arz etmekte idi.

Hz. Ömer devrinde (634 - 643) vuku bulan ilk patlama ile, İran ve Türkler arasında eski çağlardan beri geleneksel bir sınır olarak kabul edilegelmiş olan⁷ Ceyhun Nehrine kadar ulaşan İslâm kasırgası, daha sonraki devirlerde çeşitli sosyal ve siyâsi nedenlerle Asya'nın iç kısımlarına kaymış ve İslâm dini göçebe Türkler arasında hiç bir dine nasib olmıyan bir kabûlü ammeye mazhar olmuştur. Daha sonra müslüman Türkler, birer fetih orduları halinde İslâm milletleri camiasına katılmışlar ve çok geçmeden bu camianın siyâsî, ekonomik ve askeri nizamını ellerine geçirerek Orta Doğu ve Rum ülkelerinin yegâne hakimi ve dini lideri olmuşlardır. Büyük Selçuklularla başlayan Türklerin İslâm dünyası liderliği Osmanlıların devreye girmesiyle daha geniş boyutlar kazanmış ve içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk çөгüğüne kadar devam etmiştir.

Bu demektir ki, Orta, Yeni ve Yakın çağlar boyunca İslâm dünyasının, eski dünya kıtalarında yani Asya, Afrika ve Avrupa'da siyâsî ve dini üstünlüğü Türkler tarafından temsil edilmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak İslâm dini de diğer dinlerle özellikle Hıristiyanlıkla olan dini rekâbetinde büyük mesafeler katetmiş ve dünya hakimiyeti yolunda onunla boy ölçüşebilecek bir duruma ulaşmıştır.

⁶ Ebî Davûd, Sune'i Ebî Davûd, Mısır tabı, IV, s. 112. Bu hadis, başta Cahız olmak üzere daha birçok yazarlar tarafından da zikredilmiştir. (Bkz.: Fezailü'l-Etrak) (Resailü'l-Cahız), Kahire, 1964, I, s. 76. Bizim İngilizce bir araştırmamızda hadisin «Türk-Arap münasebetleri yönünden de yeterli bir tahlili yapılmıştır. (Bkz.: Kitapçı, Z., The First Challenge of the Turks Against the Arabs, Tarih Dergisi, İstanbul, 1979, S. XXXII, s. 898

vd.

«اتركوا الترك ما تركوكم»

⁷ Barthold, W., Turkestan Down to Mongol Invasion, London, 1968, s. 64.

3 — Türkler Yeni Bir Dini Kabul de Pek Acele Etmemişlerdir :

Bir de konunun diğer yönü vardır. O da İslâm dininin bizzat Türk toplumuna kazandırdığı yeni kültürel değerler ve bir başka ifade ile **dinamizm ve ruh yapısıdır**. Bu önemli konuya Türklerin diğer dinlere karşı gösterdiği ilgiyle bir mukayesesini yaparak yaklaşmak herhalde daha yerinde olacaktır. Bilindiği gibi Türkler tarih boyu ve göç etmesini seven bir millet olmaları hasebiyle çok geniş bir coğrafi sahaya yayılmışlar ve buralarda dil, din, ırk ve kültür bakımından tamamen farklı olan bir çok kavimlerle uzun süre birlik ve beraberlik içinde yaşamak durumunda kalmışlardır. Pek tabii olarak, bu kabil sosyal ve siyasî temaslar neticesinde bir kültür mübedaleside kendiliğinde ortaya çıkmıştır. Fakat bir çok hallerde Türkler, bu tür yabancı kavim ve kültürlerin meselâ Çinlilerin tesirleri altında kalmışlar ve çoğu zaman kendilerine has olan örf adet ve ananelerden büyük ölçüde yozlaşmışlardır. Nitekim Orhun abidelerinde değil halk, Türk aristokrat sınıfının bile çökme devrinde Çinlilere özendiği, hatta ad ve sanlarını değiştirdikleri, böylece millî değerlerden koptukları en acı bir dil ile ifade edilmiştir⁸.

Millet hayatına çok ağıra mal olan bu kabil feci gelişmeler, çok geniş bir sahaya yayılmış olan Türklerin dini hayatlarında da kendini göstermiş ve bu dinlerin millî değerleri çöküntüye uğratacak bir takım olumsuz gelişmelere sebebiyet verdikleri görülmüştür. Türkler arasında kısmende olsa yayılmaya muvaffak olan Arî ve Samî kökenli dinler, (yani Hıristiyanlık, Budizm, Zerdüştlük, Mani vs. gibi) Türklerin mertlik, yiğitlik, cengâverlik gibi bir takım millî duygularını ve karakterlerini besleyici olacakları yerde aksine yıkıcı ve törpüleyici olmuştur.

Fakat Türk büyükleri, bu kabil dinlerin Türk sosyal hayatına girme ve yayılmasının karşısında oldukları gibi misyonerlerin faaliyetlerine de pek fazla iltifat etmemişlerdir. Çok uzun asırları kapsayan Türk Tarihinde, millet

⁸ Ergin, M. Orhun Abideleri, Ankara, 1970, s. 5-6 vd.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

hayatının istikbal ve mukadderatı ile pek yakından ilgili böylesine asil davranışların gerçekten de tipik örnekleri vardır. Meselâ, Gök - Türkler devrinde birazda «Hint - Baharat Yolu» nunda tesiri ile olsa gerek, Budizm misyonerleri, Türk kabileleri arasında çok yoğun bir faaliyete girişmişler ve pek çok Türkü de Budizm dinine sokmaya muvaffak olmuşlardır. Bu misyonerler dini faaliyetlerini o kadar ileri götürmüşlerdir ki, biz olayların seyrinden onların, Türk Hakanının nazarı dikkatini çektiklerini hatta ona nüfuz etmeye bile muvaffak olduklarını tahmin etmekteyiz. O kadar ki, kudretli Gök - Türk Hakanı Bilge Kağan bir aralık Budizm dinini birazda Çinlilerin aksine olarak Gök - Türk kağanlığının resmi dini olmasını istiyecek kadar ileri gitmiştir. Çünkü, Çinlilerin yaygın millî bir dini olduğu gibi artık Türklerinde millî bir dinleri olmalıydı.

Fakat onun maiyyetinde güngörmüş, basiretli herşeyden önce Türkün millî özelliklerini iyi bilen büyük devlet adamı yetmişlik Tonyukuk Han vardı. Alman ilim adamları bugün bile onun dehasını takdir etmede Tonyukuk Han'a, «Gök - Türk İmparatorluğunun Bismarkı» demişlerdir⁹. İşte bu Tonyukuk Han, o zamana kadar üç Gök - Türk kağanına hizmet etmiş olan emektar vezir, kudretli Gök - Türk Hakanı Bilge Kağan'a Budizmin Türk milletine nelere mal olacağını izah etmiş ve sonunda :

«— Buda dini Türkün askerlik ruhuna çok kötü tesirler icra edecektir,» diyerek onu her nasılsa saplanıp kaldığı bu tehlikeli fikirlerinden vazgeçirmeye muvaffak olmuştur¹⁰.

Buna benzer ilginç bir olayda, Türklerin bir harb ortamında İslâm dini ile ilk temasları sırasında cereyan etmiştir. Aşağı Türkistan'da Araplara karşı çok çetin mücadeleler veren ve bir aralık onları Türk yurtlarından sürüp çıkaracak kadar büyük başarılar gösteren Türk Hakanına¹¹, Emevî Hükümdarlarından Hişam b. Abdü'l-Melik (723-742) İslâm dinini tebliğ için bir heyet göndermiştir. Şam'dan kal-

⁹ Ligeti, L., *Bilinmeyen İç Asya*, Ankara, 1970, II, s. 18-19.

¹⁰ Barthold, W., *Tarih et-Türk fi Asya el Wusta*, Kahire, 1958, s. 12.

¹¹ Kitapçı, Z., *et-Türk fi Müelléfati'l-Cahız*, Beyrut, 1972, s. 81.

karak Asya'nın içlerine kadar gelen ve Türk Hakanı tarafından ordugâh da kabul edilen bu Arap delegasyonuna, Hakan çok yakından ilgi göstermiş onları ağırlamış ve Türk usulu ziyafetler vermiştir. Daha sonra tercümanı vasıtasıyla bunları huzuruna çağırarak niçin geldiklerini sormuş ve misafirlerin İslâm dinine davetlerini ve bu hususlarda verdikleri bilgileri çok büyük bir ilgi ile dinlemiştir. Fakat Türk Hakanı anladığımız kadarı ile elçinin yüce İslâm dinini kuru bir şartlar (sevap - günah) manzumesi olarak takdim ettiğini görmüş ve bundan pekte tatmin olmamış ve adeta bir bocalama içinde kalmıştır.

Türk Hakanı, Halife Hişam tarafından yeni bir dine davet edildiği zaman Onunu, bu dinin Türk toplumuna neler kazandıracığı ve nelere mal olacağı yönünden yaptığı değerlendirmeler Tonyukuk Han ile büyük ölçüde benzerlikler arz etmektedir. O da bu yeni dini tıpkı Tonyukuk Han gibi Türklerin milli karakterleri özellikle askerlik ruhu ile ne derece bağdaşabileceği üzerinde durmuştur. Hişamın elçisini dinledikten sonra bir kaç gün bütün yönleri ile bu meseleyi çok ciddi bir şekilde düşünmüş ve bir karara varmak istemiştir. En sonunda onları bir kere daha huzuruna çağırılmış ve şereflerine yüzbinlerce askerin de katıldığı muazzam ve fakat manalı bir resmi geçit yaptırdıktan sonra bu teklifi uygun bir uslûblâ reddetmiştir. Büyük İslâm coğrafyacısı el-Hamavî'nin naklettiğine göre Türk Hakanı, Hişamın sefirine atlarının üstünde yalın kılınç birer kaya parçası gibi duran Türk askerlerini işaret ederek; aynen şöyle demiştir :

«Bunlar içinde ne bir kunduracı, ne bir terzi, ne de bir hekim vardır. (Askerlik onların yegane mesleğidir.) Şimdi onlar, müslüman olupta, İslâm dinin şartlarını yerine getirmeye kalkışarlarsa nereden yeyip içeceklerdir! (Hayatlarını nasıl kazanacaklardır¹².)

¹² el-Hamevî, Mu'cemü'l-Büldan, Beyrut, 1955, II, s. 24. Hamevînin Türk Hakanının ağzından naklettiği rivâyet aynen Arapça olarak şöyledir :

«إن ليس في هؤلاء حجام ولا سفاح ولا خياط، فاذا أسلموا والتزموا
شروط الإسلام من أين يأكلون»

Z. KİTAPÇI : TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

4 — Başka Dinler Türkler İçin Yıkıcı Olmuştur :

Milletimizin kendine has davranış ve karakterlerinin bekası için Türk büyükleri tarafından gösterilen bunca gayretlere rağmen meselâ, Budistlik, Mecûsilik, Manihaizm v.b. eski Asya dinlerinin Türkler arasında kısmen de olsa yayıldığı ve onlarda mevcut olan şehamet ve gayret duygularını körelttiği, cesâret mertlik ve yiğitlik gibi asil davranışlarını dumura uğratarak miskin bir hale soktuğu görülmüştür. Bu meşum durum, büyük Arap Edibi Cahız'ın bile nazarı dikkatinden kaçmamıştır. Onun bu hususlarda gerçektende ilginç tesbitleri vardır.

Bu cümleden olmak üzere Cahız, Bizanslılarla Sasaneler arasında ceryan eden bir kısım harpler üzerinde durur ve Sasanelerin bu harplerde Bizanslılara karşı kazandıkları zaferlerin ve üstünlüklerin sebeplerini şu şekilde tahlil eder; Ona göre bunun tek sebebi vardır. O da Rumların Hristiyanlık dinine girmiş olmalarıdır. Çünkü Hristiyanlık dini yumuşaklığı, pısrıklığı, intikam almamayı ve harbetmekten çekinmeyi telkin eder. Bizanslılar böyle bir dine girince her türlü hareketlerinde Hristiyanlığın icabı olarak yumuşak davranmaya başlamışlardır. Böylece onlar, Sasanelerle yaptıkları harplerde mağlub olmuşlardır¹³. Cahız «Türklerin Üstün Meziyetleri» adındaki ünlü eseriyle pek yakından tanıdığımız bu büyük müellif, aynı elim akıbeti Türkler içinde savunmakta ve tesbitlerini şu şekilde dile getirmektedir;

«Türkler zındıklık (Budizm, Mani, Zerdüştlük v.s.) dinine girince artık harplerde mağlup olmaya başlamışlardır. Türklerin en kahramanlarından olan Dokuzoğuzlar, (Uygurlar) bunun en güzel misallerindendir. Halbuki Dokuzoğuzlar, Karluk Türklerinden sayıca bir kaç misli az oldukları halde daima ileri giderler ve daha iyi savaşmışlardır. Ne zaman ki bu Türkler Zındıklık dinine girmeye başladılar, bu zındıklık dini insanları dün-

¹³ en-Necm, V.T., el-Cahız vel-Hidaratü'l-Abbasiyye, Bağdad, 1965, s. 120.

yadan el - etek çektirme ve uyuşukluk telkin etmede Hıristiyanlıktan daha geri değildir, böylece onların kahramanlık duyguları yok olmuş ve şehamet duyguları sönüp gitmiştir¹⁴.

Kahramanlıkları dillere destan olan ve pek çok Arap kaynaklarında Türklerin en haşın kabilesi olarak zikredilen Dokuz - Oğuzların, Budizm, Manihaizm gibi eski Asya dinlerine rağbet etmeleri sonucu onların gerçekten de pısrık bir hayatı benimsedikleri sadece Cahız'ın değil diğer bir kısım Arap yazarlarının da ortak görüşüdür. Meselâ, Temim b. Bahr, Doğuz - Oğuz kabilelerinin meskun oldukları bölgelere yaptığı seyâhatlar sırasında gördüğü ilginç müşahedeleri anlatır. Onların arasında daha ziyade Budizmin yanısıra Mani ve Zerdüştlük dinlerinin de yayıldığını hatta önceleri daha da kuvvetli olan Zerdüştlüğün, Mani dininin süratle yayılmaya başlamasından sonra eski kuvvetini yavaş yavaş kaybetmeye başladığını bildirir¹⁵. Tamim b. Bahr da bütün bu kabil dinlerin Türklerin milli karakterlerini harbetme gücünü inanılmayacak derecede zayıflatmış bizzat müşahedelerine dayanarak söylemekte ve yukarda Türkler hakkında ilginç müşahedelerini naklettiğimiz Cahızla aynı noktaya gelmektedir.

5 — İslâm Dininin Türk Milli Varlığı İle Bütünleşmesi:

Yukardan buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalar gösteriyor ki Türkler milli varlıkları ile çok yakından ilgili, yeni bir dini seçmek için pek acele davranmamışlar, uzun bir bekleyişten sonra Asya dinlerinin aksine İslâmiyeti-büyük bir azm ve kararlılık içinde isteyerek benimsemişler ve kabul etmişlerdir. Belki de kader İslâmiyete istikbalde çok büyük hizmetleri dokunacak böylesine yüce bir milletin fitratını eski Asya dinlerinin kokmuş inançları ile bozulmasını ve kalblerini aktivitesini çoktan kaybetmiş bu kabil dinlerin yerleşmesini dilememiştir.

Neticede İslâm dini Orta Asya'nın engin yaylalarında

¹⁴ enNecm, V.T., a.g.e., s. 130.

¹⁵ Barthold, W., a.g.e., s. 52.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

kendisi gibi temiz ve safiyetini asırlardır muhafaza etmiş bir ortam bulmuş ve bu ortamda hiç bir kuvvetin söküp atamayacağı bir şekilde yerleşmiştir. Dini gelişmeler bununlada kalmamıştır. İslâm dini, Türklerin milli ve kültürel yapılarında baş döndürücü değişiklikler yapmış ona yeni bir dinamizm ruh ve hüviyet kazandırmıştır.

B. Lewis, bu büyük gelişme ve onun Türk sosyal hayatında ki çok önemli mevkiine işaret ederek aynen şöyle demektedir;

«Türkler, İslâm Dini'ne girmeleri ile bu yeni Din sayesinde yepyeni bir hüviyete sahip olmuşlar ve başlıbaşına bir değeri olan mazileri ile ilgilerini hayret edilecek bir süratle keserek adeta unuttur hale gelmişlerdir»¹⁶.

İslâm dini yukarıda da işaret edildiği gibi, çok kısa bir zamanda Türk milletinin daha önceleri sahip olduğu üstün değer ve meziyetlerini nerede ise yeniden inşa etmiş, onu kendi potasında eriterek Türk unsuruna diğer müslüman milletlerde görünmeyen yeni bir şahsiyet kazandırmıştır. Dünyada özellikle İslâm milletleri camiasında kendini İslâm dini espirisine bu kadar kolay ve güzel adepte eden başka bir millet hemen hemen yok gibidir. İslâmı kavrayış ve yaşayış tarzı Türk halkının hayatında geleneksel bir hüviyete kavuşmuştur.

İslâm dini Türkler için yeni bir «Ergenekon» olmuştur. Türklerin cedleri, efsanelerde belirtildiği gibi kendilerini çevreleyen ve dış dünya ile alâkalarını kesen yalçın dağları ve granitler kadar sağlam kaya parçalarını Kur'anı Kerim'de bahsi geçen Zülkarneyn'in tam aksine akıllara durgunluk verecek bir teknikle eriterek nasıl Asya bozkırlarına taşmışlar¹⁷ ve büyük denizlere ulaşmak için dünyanın dört bir yanına göç etmişlerse; Türkler İslâm dinine girdikten sonrada aynı şeyler olmuş, kendi ruh ve gönül-

¹⁶ Lewis, B., *The Emergency of Modern Turkey*, London, P. 325.

¹⁷ Türk Ansiklopedisi, Ergenekon Maddesi, XV, s. 300. Krş. Kur'an-ı Kerim el-Kehif Sûresi, 86-98.

lerini kaplayan küfür ve batılan her türlü tahakkümünü kırarak aydınlığa ve nura kavuşmuşlardır. Artık müslüman Türklerinde yeni ummanlara açılmaları, İslâm milletleri denizine ulaşmaları gerekiyordu. Nitekim öylede olmuştur. Bütün bu gelişmeler Kur'anı Kerim'in şu âyeti ile nekadar tabii bir uyum ve ahenk sağlamaktadır;

«.....Allah şüphesiz müminlere karşı alçak gö-nüllü kâfirlere karşı onurlu ve zorlu, kendisinin onları seveceği ve onların kendisini seveceği bir kavim getirecektir. Onlar Allah'ın yolunda cihad ederler ve hiç bir kınayanın kınamasından, dedi kodusundan da çekinmezler, Bu Allah'ın bir lutfu ve keremidir ki, onu kime dilerse ona verir. Allah ihsanı bol olan ve en çok bilendir¹⁸».

İslâm dini, Türkleri yeni bir hayat mücadelesine sevk etmiştir. Onların bu mücadelesi İslâmın cihad bayrağı altında, ilâhî kelimetullah uğrunda eski Türklerdeki kızıl - elma ruhu ile bütünleşerek asırlarca devam etmiş ve müs-lüman Türkü üç kıtada yetmiş iki milletin efendisi ve Hi-ristiyan toprakları üzerinde kurulan ve yüzyıllarca hüküm-ranlığı sürüp giden büyük bir cihan devletinin hem kuru-susu hemde yaşatıcısı yapmıştır. Böylece Osmanlı Türkleri bir taraftan asırlarca Asya'nın ta eski çağlardanberi Avru-pa'ya üstünlüğünü temsil ederken diğer taraftan da İslâm dünyasının hem dini hemde siysâsî lideri olmuşlardır. Müs-lüman Türklerin İslâm milletleri ve Orta Doğu'daki bu şe-refli mevkileri yaşadığımız yüzyılın ilk çeyreğine kadar da devam etmiştir. Osmanlılar, sömürgeci Batı emperyalistle-rinin «Avrupa'nın hasta adamı» diye alay ettikleri devir-lerde bile, Asya'nın yine en güçlü, yine en kudretli yine en kuvvetli devleti olmuşlardır.

Diğer taraftan İslâm dini, aynı zamanda ebed müddet olan Türk varlığını koruyan çok kuvvetli manevi bir silah ve bir nevi zirh olmuştur. Nitekim başka iklimlere taşan, başka başka dinlere sapmış olan Türk kavimlerinin, mil-

¹⁸ Kur'an-ı Kerim, el-Maide Sûresi, âyet: 45.

«ضوفاً يات أمه بتوم مجهم ويحبونه أذلة على المؤمنين ... الخ»

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

letler mücadelesinde varlıklarını koruyamadıkları, milliyetlerini hatta Türk dünyasının dışında kaldıkları ve büyük Türk ailesinden koptukları görülmüştür. O kadar ki bu kabil kavimler Türk adıyla dahi anılmaz olmuşlardır. Eski Türk kavimlerinden olan bugünkü Macar ve Bulgarlar bunun en tipik örneklerindedir. Bunun tam aksine, müslüman olan Türk boyları, Sovyet Rusya ve Çin'de olduğu gibi komünist rejimin bütün asimilasyon hareketlerine karşı direnebiliyor ve her türlü baskı ve imkânsızlıklara rağmen milli varlıklarını koruyor ve Türklüklerini devam ettirebiliyorlarsa bunun tek sebebi şüphesiz onların müslüman olmalarından başka bir şey değildir. İslâm dinin birleştirici bütünleştirici karakteri onlar için yegâne kuvvet kaynağı olmaktadır¹⁹.

B — TARİHİ BÜTÜNLEŞME

1 — Türklerin İslâm Tarihi Devresine Girmeleri :

Bu büyük sosyal olayın bir diğer önemli yönü daha vardır, o da Türk tarihinin İslâm tarihi ile bütünleşmesi meselesidir. Yukarıdan buraya kadar arzetmeye çalıştığımız bütün bu gelişmeler nazarı itibara alındığında, İslâm dini Türklerle sosyal hayatın bir parçası olarak nasıl birleşmiş bütünleşmiş sanki bir beden Türklük bedeninin ruhu olmuş ise, Türk Tarihinin de İslâm Tarihi ile bütünleşerek bir terkib vücûda getirdiği görülmektedir. İslâm Tarihinin yeni şanlı ve altın sayfaları Türklerin bu devreye girmesinden sonra yazılmaya başlamıştır. Hernekadar Araplar İslâm dini ve Arap dilinin üstünlüğü sayesinde ilk hicret asrında büyük bir patlama sonucu fethetmeye muvaffak oldukları bu geniş ülkelerde pek tabii olarak Orta Asya da dahil bir ahenk ve düzen ortamı sağlamaya çalışmışlar ve bunda bir dereceye kadar muvaffak olmuşlarsa da, daha sonraları bu birleşik politika sisteminin inşa ve uygulama tarzını Orta Asya halkına daha açık bir ifade ile Türklere bırakmak durumunda kalmışlardır.

¹⁹ Bkz.: Bu konularda daha mukayeseli bilgi için, Ergin, M., Türkiye'nin Me-seleleri, İstanbul, 1974, s. 202-210.

Gerçekte Türkler, diğer bir çok kavimlerin aksine, İslâm Tarihi devresine çok başarılı bir şekilde girmişlerdir. Emevilerin ilk devirlerinde hemen ilk halife Muaviye devrinden başlamak üzere (661-679) hilâfet merkezi olan Ş a m'da Türklerden müteşekkil ilk askerî birliklerin kurulduğu anlaşılmaktadır²⁰. Emevî halifelerinden Abdül-Melik b. Mervan devrinde ise, (685-705) bu Türk birliğinin bir taraftan Halifenin özel muhafız alayı (حرس الخليفة) olarak görev yaptıkları gibi, diğer taraftan da bir kısım iç kargaşalıkların bastırılmasında çok müessir hizmetleri olmuştur²¹.

Bu arada, Orta-Asya fetihlerinde Arap ordularının yanında bir takviye gücü olarak harplere iştirak eden ve temeli ilk defa S a i d b. O s m a n (Hz. Osman'ın oğlu) tarafından Semerkant baskınından sonra (55/674) kurulan Türk birliklerini de zikretmemiz herhalde yerinde olacaktır. Arapların «m e v â l i» dedikleri ve büyük ölçüde muharip Türk unsurundan oluşan bu ordunun sayısı kaynaklarda 18-20 bin olarak zikredilmektedir²².

Emevî devlet adamlarının, bir çok İslâm yazarlarının bile çok acı bir dille tenkid edilen ırkçı bir politika takip ettikleri ve gayri Arap müslüman unsurlara çok düşük gözle baktıkları düşünülürse, Şamda hatta Osta-Asya fetihlerinden çok daha önce Türklerden müteşekkil ilk askerî birliğin kurulması ve saray muhafızlığı bir diğer ifade ile halifelerin korunması gibi çok ciddi ve nazik görevin özbe öz F e r g a n e l i olan bu Türklere verilmesi, şüphesiz Türklerin lehine çok önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Emevîlerin yerine E b e M ü s l i m el-H o r a s a - n i'nin liderliğinde başlatılan kanlı bir ihtilâl sonucu A b b a s i l e r iktidara gelmişlerdir. (749) Abbasilerin

²⁰ Kitapçı, Z., Çeşitli Yönleri İle Emevîler Devrinde Arap Ordularındaki İlk Türkler, İslâmî İlimler Dergisi, S. 1, (Aralık, 1975), s. 164.

²¹ Kitapçı, Z., et-Türk a.g.e., s. 106.

²² Kitapçı, Z., a.g. Mak. s. 168.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

ilk halifelerinden olan el-M a n s u r (753-772) dan başlamak üzere durum sür'atle Türklerin lehine olarak gelişmiştir. Artık engin denizlerin ortasından kaynayıp gelen büyük dalgalar gibi, Orta-Asya bozkırlarından kopup gelen bu büyük Türk dalgaları, O çağlarda İslâm medeniyetinin, İslâm kültürünün göz kamaştırıcı merkezi ve hilâfet ülkesinin taht ve baht şehri olan B a ğ d a d'a inmeye başlamışlardır. Statik Arap toplumu Türkler sayesinde dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Artık el-M u t a s ı m devrinde (833-841), Türklere her türlü izzet ve ikbal kapıları açılmış, devlet ve hükümet işlerinde önemli görevler verilmiş ve hilâfet ordusu büyük çoğunlukla Türklerden teşekkül etmiştir²³. S a m a r r a şehri bir ordukent olarak bu haşin tabiath Osta-Asya Türkleri için kurulmuştur.

Bağdad'a Abbasi Halifeleri tarafından bir kısım özel imtiyazlarla celbedilen ve sayıları zamanla (200.000)'e kadar ulaşan bu Türklerden A f ş ı n, B o ğ a gibi büyük komutanlar, M ü b a r e e t-T ü r k i, F e t h b. H a k a n gibi büyük devlet adamları, Ebu İ s h a k el-H u r e y m i ve İ b r a h i m es-S u l i gibi daha bir nice kıymetli edib ve şâirler yetişmiştir²⁴.

2 — İslâm Tarihinde Türk Devirlerinin Özellikleri :

Yukarda da işaret edildiği gibi, Türklerin hilâfet ülkelerindeki bu durumları Emevilerin ilk devirlerinden (Muaviye, 661-679) başlayarak B ü y ü k S e l ç u k l u l a r ı n önce güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmalarına kadar devam etmiştir. (940) Abbasi toplumunun kopmaz bir parçası haline gelen bu Türklerin zamanla devlet ve hükümet nezdindeki nüfuz, hattâ bir dereceye kadar baskıları öyle artmıştır ki, artık Halifeler onların isteklerinin dışında pek fazla bir şey yapamaz hale gel-

²³ Kitapçı, Z., a.g.e., s. 122 vd.

²⁴ Kitapçı, Z., et-Türk, a.g.e., s. 226 vd.

mişlerdir. Büyük İslâm Tarihçisi, M e s ü d i'nin kaydettiğine göre bir Arap şâiri bu durumdan şöyle yakınmıştır :

«— Artık Türkler her şeye hakim oldular. Diğer bütün insanlara onların emirlerini dinlemek ve itaat etmekten başka yapacak ne kaldı»²⁵.

Yaklaşık olarak bazı iniş ve çıkışlarla üç buçuk asır devam eden bu devreyi bir dereceye kadar mütevazî bir ifade ile Türklerin İslâm tarihinde hazırlık devreleri olarak nitelendirmek herhalde daha uygun olacaktır. Zira bu devrede Türkler hernekadar tarih yapmamışlarsa da, tarih yapanlara (özellikle Abbasi halifelerinden el-Mutasım'dan sonra tarihi olayların bilfiil içinde olmaları hasebiyle) yardımcı olmuşlardır.

Bundan sonra Türklerin, İslâm milletleri camiasında güçlü-devletler olarak zuhur ettikleri görülür. Karahanlılar (940-1040), Gazneliler (963-1183), Harzemşahlılar (1157-1231) ve Selçukluların İmparatorluk devirlerinden önceki kuruluş yılları (940-1040) Türklerin bu yeni camiada güçlü müslüman Türk devletlerini temsil ettikleri devirlerdir. İslâm dininin yayıldığı geniş coğrafi alanlarda müslüman Türklerin kurduğu devletlerin sayıları ondan fazla olmuştur ki bu Türklerden başka hiçbir müslüman kavme nasîb olmamıştır*.

²⁵ el-Mesûdî, Mürûcû'z-Zeheb, Bulak, 1383, II, s. 336.

«أصبح الترك مالكى الامر - والعالم ما بين سماعه وخطه»

* Türklerin İslâm milletleri camiasına girdikten sonra kurdukları belli başlı büyük devletler şunlardır:

1. İlk Müslüman Türk Devleti Karahanlılar (940),
2. Gazneliler (963),
3. Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040),
4. Anadolu Selçukluları (1071),
5. Harzemşahlılar Devleti (1137),
6. Timur İmparatorluğu (1368),
7. Türk Moğal İmparatorluğu'nun devamı olan devletler; Meselâ, Altınordu Devleti (1236),

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

Karahanlılardan başlayarak Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kurulmasına kadar sürüp gelen bu devreyi biz, Türk İslâm tarihinin gelişme devresi olarak kabul etmekteyiz. Bu bir bakıma Türklerin büyük misyona İslâm Dünyasının liderliği misyonuna hazırlanmaları için adetâ bir geçiş devresi olmuştur.

Bütün bunlardan sonra Türklerin İslâm tarihinde üçüncü ve altın devreleri gelmektedir. O da, önceleri askerî nizama hakim, sonra bir çok güçlü devletler kurarak Abbasi Halifelerinin dikkatini çeken ve birçok tantanalı unvanlar tevcih edilmiş olan Türklerin, çok kısa bir zaman sonra hilâfet ülkelerinde siyasi, askerî ve iktisadî nizama tamamen hakim her zaman dinamik, her zaman zinde bir güç olarak boy göstermeleri ve kendilerini dost ve düşmana kabul ettirmeleridir.

Selçuklu Sultanlarının hilâfet ülkelerinde bir kurtarıcılar ordusu olarak büyük bir coşku ve tutkunlukla karşılanmalarını, kendilerine saygı hürmet gösterilmelerini bu açıdan mutaalea etmemiz gerekmektedir. Bu bir bakıma Türklerin büyük misyon olarak nitelendireceğimiz ve uzun zamandır beklenen İslâm Dünyası lider ve temsilciliğini tesahub eylemeleri idi. Selçuklu sultanları sayesinde, hilâfet merkezi ve müslümanların kalbgâhı olan Bağdad, Şiilerin tasallutundan kurtarılmış, İslâm itikadının karşı karşıya geldiği anarşi ve kargaşalık ortamına son verilmiş, İslâm Halifesi tamamen yok olan itibar ve otoritesine yeniden kavuşmuştur.

İslâm Dünyası büyük Selçuklu İmparatorluğu sayesinde yeniden birlik ve beraberliği sağlanmış ve o çağların çok güçlü bir devleti haline gelmiştir. Zira bu devletin mekân içinde sınırları, İmparatorluğun en geniş za-

8. Hindistan'da Müslüman Türk hanedanlarının kurduğu imparatorluk, meselâ Babür (1526),
9. İslâm ve Türk cihan hakimiyetini temsil eden Osmanlı İmparatorluğu (1299), Bütün bunlardan sonra mısakı millî hudutları içinde ve millî hüviyyette kurulan devlet, Türkiye Cumhuriyeti (1923), Ayrıca, Mısır ve Suriye'de Memlûklar tarafından kurulan devletler (Tolun Oğulları, Ahşitler vb.) bunlara dahil değildir.

manında, Doğu'da Orta-Asya (Balkaş Gölü, Isık Göl ve Tarım havzası) dan, Batı'da, Ege ve Akdeniz sahillerine kadar, Kuzey'de Aral Gölü ve Hazar Denizi, Kafkasya ve Karadeniz'e, Güney'de Arabistan yarımadası dahil Umman Denizine kadar uzanıyordu²⁶. Türklerin Orta-Doğu'da ifa ettikleri bu yüce misyon hakkında L. Lewis şöyle demektedir:

«Sadece Orta-Doğu'da değil, hemen hemen dünyanın her yerinde genellikle Türkler bir azınlık olmalarına rağmen daima hakim bir unsur olmuşlardır. Değil; İran, Suriye ve Mısır'da hattâ çok uzak bir ülke olan Müslüman Hindistan'da bile her ne kadar kitle nüfusunun ezici çoğunluğu Türk soyundan olmadığı halde, hakim hanedanlar Türk ırkından ve ordu ise tamamen Türklere teşekkül ederdi. Asırları kapsayan bu Türk hakimiyeti sırasında genellikle şu bir gerçek olarak kabul edilmelidir ki, Türkler her zaman emretmişler, diğer milletlerde daima onlara boyun eğmişler ve itaat etmişlerdir. Türklerin (büyük bir maharetle) kurmayı başardıkları bu düzende, gayri Türklere (yardıma muhtaç) bir gariban ve bir zavallı gözü ile bakılırdı»²⁷.

3 — Osmanlıların İslâm Dünyası İle Bütünleşmesi

Büyük Selçuklulardan hemen sonra, İslâm Tarihi ve milletleri devresine Osmanlı Türkleri girmiştir. Artık kılıç ve sancak diğer bir ifade ile e m a n e t Osmanlı Türklerinin elindedir. Osmanlılar, bir taraftan Avrupa'da, hıristiyan topraklar üzerinde büyük bir cihan imparatorluğunun temelini atarken, diğer taraftan da İslâm dünyası ile gerçek mânâda bütünleşerek bu camiannın hem dini hem de siyasi mümessili olmuşlardır. Büyük Türk İmparatoru, Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır'ı fethetmesi

²⁶ Köymen, M.A., Selçuklular Devri Türk Tarihi, Ankara, 1982, s. 1.

²⁷ Lewis, B., The Middle East and West, London, s. 20.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

(1517) ve bu vesile ile hilâfetin ve mukaddes emanetlerin de artık Osmanlı Türklerine tevdi edilmeleri ile bu liderlik birbirini tamamlamış ve daha mânâlı bir hale gelmiştir Osmanlı hakimiyetinin mekân içinde sınırları geometrik bir ifade ile İstanbul merkez olarak kabul edilirse, kuzeyde Kırım ve Volga boyu, batı'da Viyana'ya kadar olan Orta-Avrupa'nın büyük bir kısmı, Afrika'nın güneyinde Merakeş hattâ Çad'a kadar yayılan sahaları, yine güneyde Arap yarımadası, doğu'da Basra körfezi, Azerbaycan ve Kafkas illerini içine alan çok geniş bir daireyi oluşturmakta idi. Eski dünya kıtalarının birçok medeniyet ve kültür merkezlerini de içine alan bu bölgeler, şüphesiz ihtiyar dünyamızın bütün çağlar boyunca en gelişmiş, stratejik bakımdan en önemli sanat ve fikir hayatı bakımından en medeni bölgelerini teşkil etmekte idi.

Osmanlıların, Avrupa'nın iç kısımlarına doğru ilerlemeleri yeni bir gelişmenin başlangıcı olmuştur. O da Hıristiyanlığın müstakbel mukadderatı idi. Söyle ki, Müslümanlar Afrika'nın kuzey kesimleri ve İspanya'yı VIII. Yüzyılda fethetmiş ve Endülüs İslâm ilim ve irfanının göz kamaştırıcı bir merkezi haline gelmişti. Bu arada Hıristiyanlık dünyasının üç büyük dini merkezinden biri olan Kudüs alınmış, bir diğeri olan İstanbul Türkler tarafından fethedilerek muhteşem Bizans mabedi Ayasofya'nın ulu sütunlarına Allah, Rasûlû ve yüce sahâbelerinin isimleri asılmıştı. Böylece «İstanbul mutlaka fethedilecektir,» diyen Hz. Peygamber'in ruhu şad edilmişti.

Geride şimdi sadece Roma kalmıştı. Orası da fethedilmeli idi. Fatih'in, İtalya'nın güneyinde çok önemli stratejik bir yeri olan Otranto çıkartmasının asıl hedefi bu idi. İstanbul'u fethederek (1453) Orta çağ hıristiyan dünyasına en büyük darbeyi indiren Türk hükümdarı, Batı Roma İmparatorluğu'nun uzun asırlar dini ve siyasi taht şehri olmuş ROMA'yı da fethetmeyi planlamıştı. O zaman müslümanlığın çok az bir mesafe olan Firaansa'yı geçerek, İspaya müslümanları ile teması sağ-

lanmış ve Avrupa çok kuvvetli bir İslâm çemberinin içine alınmış olacaktı. Bu ise Avrupa'da ve Dünyada Hıristiyanlığın artık tarih sahnesinden çekilip gitmesi demektir. Aksi takdirde kendine yeni bir yurt bulacaktı.

Bu bakımdan Türkler ve İslâmiyet uzun asırlar Avrupa'nın çok korkulu bir rüyası haline gelmiştir. Ne yazık ki, büyük Türk hükümdarı Fatih'in çok genç denecek yaşta bir Yahudi hekimbaşısı tarafından zehirlenerek öldürülmesi, istikbâle matuf bütün bu dehşetli plânları sonuçsuz bıraktığı gibi, daha da acısı İspanya, müslümanların asırlık ilim irfan ve medeniyet merkezi bir daha geri gelmemek üzere müslümanların elinden çıkıp gitmiştir.

Konunun bir başka ilginç yönü vardır. O da Osmanlı hakimiyeti sayesinde eski hâlâfet ülkelerinde özellikle Ortadoğuda belkide insanlığın kendisini idrak ettiği zamandanberi özlemini çektiği otorite boşluğu doldurulmuş ve bölge sakinleri ilk defa yüzlerce sene bir emniyet, sulh ve istikrar içinde yaşama imkânına kavuşmuştur. Böylece bu topraklar uzun süre milletleri yutan bir mezar olmaktan çıkmış tam aksine istikrarlı bir düzenin bahşettiği imkânlarla büyük bir kültür ve medeniyetin beşiği olmuştur. Osmanlı Türkleri bu yeni parlak medeniyetin yani Türk-İslâm medeniyetinin hem doğmasında hem de yükselip büyümesinde pek tabii olarak en büyük mimarları olmuşlardır. Bu şuur ve milli davranışları ile ki meselâ mimaride Haçlı zihniyet ve medeniyetini temsil eden karanlık, hantal Ayasofya kilisesinin karşısına İslâmın aydınlık ve nûrunu temsil eden ve yedi kandilli süreyya yıldızını andıran bir ilâhî avize misali Sultan Ahmet Camiini bina etmiş, böylece İslâmî Türk medeniyeti ile Hıristiyan Batı medeniyetini rahat bir şekilde mukayese etme imkânını sağlamıştır.

Osmanlı Türklerinin İslâm Tarihi ve İslâm Medeniyetleri camiasında ki bu müstesna yerine işaret eden B. Lewis şöyle demektedir :

«Osmanlı Türklerine gelince, onların kurmaya muvaffak oldukları cihan imparatorluğu, İslâ-

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

mın bizzat kiblegâhı olan mukaddes yerleri de içine alıyordu. İslâm hidayet güneşi buralardan doğacak dünyayı aydınlatmaya başlamıştı. Osmanlı dönemi tarih kitaplarında imparatorluğun haşmet devrinde ki topraklarına «Daru'l-İslâm» denilirdi. İmparatorluğun Sultanı, bütün İslâm dünyasının padişahı, İmparatorluğun orduları «Allah'ın askerleri» olarak telâkki edilirdi. İmparatorluğun dini liderine bütün İslâm dünyasının «Şeyhu'l-İslâmı» gözü ile bakılırdı. Daha ilginç olanı, imparatorluğun geniş hududları içinde yaşayan insanlar, kendilerini İslâm'a adanmış en kuvvetli müslümanlar olarak düşünürlerdi»²⁸.

4 — Türk Tarihi Büyük İslâm Tarihinin İkinci Bölümüdür :

Buraya kadar yapmaya çalıştığımız bütün bu izahlar, Türk tarihinin, İslâm tarihi ile ne kadar iç içe olduğunu ve Türklerin İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesinde ne kadar önemli büyük hizmetler ettiklerini açıkça göstermektedir. O kadar ki Türklerin, İslâm milletleri camiasına girmeleri ve kısa bir zaman sonra, bütün Arap merkezlerinde boy göstermeleri ile, birçok milletlerin siyasi tarihlerinde yeni bir devir başlamıştır. Bizim bu yeni devri «İslâm Tarihinde Müslüman Türklerin Devresi» olarak nitelendirmemiz daha yerinde olacaktır. Tarihi prespektif içinde geniş bir panoramasını çizmeye çalıştığımız bu gelişmelerden anlaşılmaktadır ki, Emevîler Devrinde Türklerin pasif durumları müstesna, Abbasiler devrinde Hilâfet ordularının Türkleştirilmesinden bu yana yaklaşık olarak XII asır gibi çok uzun bir devresinde, Türkler aktif durumda bütün İslâm milletlerinin tarih ve mukadderatlarına hakim olmuşlardır.

Türklerin İslâm tarihine hakim olduğu devirler, Araplara kıyas edildiğinde Türklerin devrinin daha çok olduğu

²⁸ Lewis, B., The Emergency of Modern Turkey, London, s. 13.

görülmektedir. En büyük hakikatı dile getiren müteveffa Mısır Başkanı Cemal Abdü'n-Nasır aynen şöyle demektedir:

«Gerek geçmişte, gerekse halihazırda bizimle Türkiye arasında ne olursa olsun, O bizden bizde ondan sayılırız. Bizim ve onların cedleri tarihte, hayatın sevinç ve kederlerine birlikte iştirak etmiş, nimet ve külfetlerini birlikte tatmış iki kardeş idiler. Bu iki kardeş asırlarca harb meydanlarında büyük gayenin tahakkuku ve muzafferiyeti için omuz omuza çarpışmaktan bir an bile geri durmamışlardır. Bu bakımdan gerek bizim gerek Türklerin geçmişleri Arap ve İslâm tarihi hakkındaki tek büyük kitabın iki önemli bölümünü teşkil etmektedir.

Türkler Buhara ve Tebriz dolaylarında boy gösterdiler, bizde onlarla beraberdik. Onlar yürümeye devam ettiler. Anadolu yaylalarının eteklerine geldiklerinde bizde geldik. Daha sonra onlar İstanbul surlarının gölgesine doğru yöneldiler, bizde onlarla birlikte Ebu Eyyübe'l-Ensâr'nin misafiri olarak aynı surların gölgesine yöneldik. Türkler kokuşmuş ve çökmüş Bizans İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerini atmak için Avrupa'ya ayak bastıkları devirlerde muharip gazilerin gerek, Arap olsun, gerek Türk, her iki lisan da aynı olan bir tek şiarı parolası vardı, oda şüphesiz «A l l a h ü E k b e r - Allah büyüktür» idi»²⁹.

Bir misal olarak verdiğimiz bütün bu kabil ifadeler, İslâm Tarihinin Türk Tarihi ve Türk Tarihinin İslâm Tarihi ile ne kadar kuvvetli bağlarla bağlanmış olduğunu ve iki unsurun birbirini tamamlayarak nasıl çok kuvvetli bir terkiib vücuda getirdiğini açıkça göstermektedir. Na-

²⁹ Kitapçı, Z., Türklerin İslâm Medeniyetindeki Yeri, Ankara, 1972, s. 5.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

sır'ın benzetmesi bir gerçeğin ifadesi olarak kabul edilirse; Bu iki bölümden oluşan Büyük İslâm Tarihi kitabının ikinci ve çok daha geniş bir bölümü mutlaka müslüman Türklerin tarihi ve onların İslâm dinî, kültürü ve medeniyetinin yücelmesi yolunda yaptıkları büyük hizmetleri ihtiva eden bölümü olacaktır.

Ne yazık ki, Türklerin İslâm dünyasını birleştirici, bütünleştirici politikası, yine Türklerin İslâm dünyası liderliğinin İslâm ve Crta-Doğu milletlerine neler kazandırdığı, Osmanlı fetihlerinin Avrupa'ya kaydırılmasının sosyo ekonomik ve dinî açıdan önemi, İslâm Dini ve Hristiyanlığın, yani **D i n i r e k a b e t i n** Osmanlılar devrindeki durumu gibi bu devri ilgilendiren ve bizim açımızdan çok önemli olan daha birçok konuların bir muhasebe ve muhakemesi yapılarak ilim âleminin değerlendirilmesine sunulmuş değildir. Ancak bu değerlendirmelerin yapılması iledir ki, Türk tarihinin İslâm tarihi için ne kadar önemli bir **f a n o m e n** olduğu bir kere daha ortaya çıkmış olacaktır.

Konuya bu açıdan yaklaşıldığı takdirde, klasik İslâm tarihi yazarlarının, İslâmî Türk tarihi hakkında biraz daha inşafli davranmaları gerekmektedir. Onlara göre İslâm tarihi Arapların cahiliyyet devri dediğimiz tarih öncesi devirlerden başlamakta, Hz. Muhammed'in gençlik ve peygamberlik yılları, Hulefai Raşidin (Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) devirleri, özellikle Emeviler ve Abbasiler devri ile son bulmaktadır. Birçok Arap yazarları da İslâm Tarihi'nin Abbasilerin yıkılmasıyla sona erdiğini savunmaktadırlar. Bu ise, İslâm tarihine, umumî Arap tarihi görünümünü vermek ve Türkleri devreden çıkarmaktan başka bir gaye gütmemektedir.

Halbuki Abbasilerin zayıflamasıyla, devreye müslüman Selçuklular ve onlardan sonra da hemen Osmanlılar girmişlerdir. Bu bakımdan **A l i M u h a m m e d**'ten sonra İslâm tarihi zincirine **A l i S e l ç u k** ve **A l i O s m a n** halkalarının da ilâve edilmesi tarihi realiteler ve bu ilmin mantığına daha uygun olacağı gibi, İslâm tarihine bir Arap tarihi izlenimi vermesinden de kurtar-

miş olacaktır. Bu gerçeğe işaret eden büyük ilim adamımız Fuat KÖPRÜLÜ şöyle demektedir :

«Türk Tarihinin çok geniş bir devri, Türklerin İslâmlığı kabul etmelerinden tanzimata kadar (I) bin yıllık bir devre İslâm Tarihi denilen umumî çerçeve içindedir... Dünyanın ve bilhassa İslâm dünyasının mukadderatı üzerinde büyük ve devamlı bir tesir yapmış olan Türklerin tarihini bilmeden, İslâm Tarihini anlamamanın mümkün olmayacağı nasıl tabii ise, İslâm Tarihi çerçevesine sokmadan Orta Çağ Tarihini anlamamanın da mümkün olamayacağı o kadar tabiidir»³⁰.

Sonuç :

Yukardan buraya kadar yaptığımız izahlarda İslâmi Türk Kültür ve Medeniyetinin doğmasında zemin hazırlayan Türk-İslâm Tarihi sentezi üzerinde durulmuş ve İslâm Tarihi ile umumî Türk Tarihi arasındaki sıkı ilişkiler bir nebze olsun aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalardan millet ve devlet hayatımızın devam ve bekâsı için tesbiti gerçekten de önemli iki ciddi sonuç çıkmaktadır. Bunlardan birinci: Türk milletinin İslâm dini ile birleşip bütünleşmesi ve birbirini tamamlamasıdır. Artık İslâm dini, Türk milletinin millî varlığını korumak için nerede ise bir zırh olmuş ve onun milletler denizinde boğulup gitmesini önlemiştir. Diğer taraftan bu bütünleşme İslâm dininin de hayrına olmuştur. İslâm dini pek tabii olarak Türkler sayesinde kendini kıyâmete kadar müdafaa edecek bir KILINÇ'a kavuşmuştur. Bu gerçek W.H. Mc. Neill'in ifadesi ile şöyle dile getirilmektedir :

«... bu coğrafi dini ve kültürel gelişmelerin kesin neticeleri Türk toplumunun tam bir kitle halinde İslâm dini ile birleşme ve bütünleşmesine yol açmıştır. Artık bundan böyle onbirinci asırdan başlayarak daha sonra ki devirlere kadar müs-

³⁰ Barthold, W., İslâm Medeniyeti Tarihi, Çev.: M.F. Köprülü, (önsöz) Ankara, 1963, s. 2.

Z. KİTAPÇI: TÜRK TARİHİNİN İSLÂM TARİHİ İLE BİRLEŞMESİ

lûman idareci ve muharip askerlerin çoğu Türklerden oluşmuş ve Türkler gerek Hıristiyan dünyası ve gerekse Hindistan'a kadar olan İslâmi fetihlerde önlerinde kimsenin duramayacağı kadar keskin bir k ı n ç ı olmuşlardır»³¹.

Bu gelişmeler Kur'ân-ı Kerim'in

لَا يَخْفَى عَلَيْنَا الذِّكْرُ وَإِنَّا لَهُ لِحَافِظُونَ Kur'ân'ı biz in-

dirdik biz, Onu kıyâmete kadar muhafaza edecek olan da biziz.»³² meâlindeki âyeti ile de büyük bir uyum sağlamaktadır. İslâm dininin kıyâmete kadar muhafazası yolunda ki aa'di ilâhî, Türklerin bu dine kendilerini vakfetmeleri ve emanete sahip çıkmaları ile mümkün olmuştur. Türk milleti için bu belli bir nevi kaderi ilâhînin hükmü idi.

İkincisine gelince: Türk milleti İslâm dini ile birleşip bütünleştiği gibi, Türk tarihi de, Türklerin İslâm milletleri camiasındaki şerefli yerlerini almalarından sonra İslâm Tarihi ile birleşmiş ve bütünleşmiştir. Başta F. Köprülü hocamız olmak üzere Doğulu ve Batılı birçok mü s - t e ş r i k l e r 'in de beyan ettiği gibi, İslâm Tarihinin Türk tarihinden, Türk tarihinin de İslâm tarihinden ayrı mutalea etmemize imkân yoktur. Türk tarihi bir bakıma yukarda da geniş bir şekilde üzerinde durulduğu gibi İslâm Tarihinin çok büyük bir bölümünü teşkil etmektedir.

Ancak bu güzel ve milli gururumuzu okşayan parlak görüşlerin bir kavli mücerred olarak kalmaması ve uygulamadaki yerinin ilmi ölçülerle objektif olarak tartışılması ve bazı gerçeklerin tesbit edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bir neticeye varmamıza imkân yoktur. Onun içinde karşımıza şöyle bir mesele çıkmaktadır. O da «İslâm Tarihinin artık hissi ve dini taassubdan uzak standart bir hale getirilmesi» meselesidir.

Siyer ve İslâm Tarihi'nin teşekül şartları da nazarı

³¹ Mc Neill, W.H., The Rise of West, U.S.A., 1965, P. 537.

³² Kur'ân-ı Kerim, el-Hacer Sûresi, âyet: 15.

itibara alınarak Hz. Peygamber ve Onu takib eden devirlerden başlayarak «A l i S e l ç u k ve A l i O s m a n» da dahil olmak üzere standart bir İslâm Tarihi'nin yazılması ve bunun bütün İslâm ülkeleri tarafından kabul edilmesi eğitim ve öğretimde esas alınması zamanı artık gelmiştir. Bu standart İslâm Tarihinde şüphesiz Türk'lere ve onların ifa ettikleri büyük misyona da yeteri kadar yer verilmelidir. Diğer bir ifade ile İslâm Tarihi Arap'larda dahil siyasî İslâm Milletler ve Müslüman Devletler tarihi olmaktan çıkarılarak mümkün olduğu kadar müstakil bir hale getirilmelidir. Böyle bir tarihin İslâm milletleri arasındaki birlik ve bütünlüğün sağlanması ve gelişmesinde, birtakım aşırılıkların önlenmesinde – meselâ (Şiizm) çok önemli rolü olacaktır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde orijinal bir görüş olarak ortaya koyduğumuz bu «Standart İslâm Tarihi»nin kapsam ve şumülü hakkında çok daha ayrıntılı bilgiler verilecek ve İslâm Tarihinin ne olup ne olmadığı tartışılacaktır. Ancak hemen belirtmeliyiz ki Türk İslâm tefekkürünün teşekkülüne önemli ölçüde yardım edecek olan bu kabil çalışmaların yeterli olduğunu söylemek herhalde safdillik olur. Bu sahalarda yapılan çalışmalar o kadar az ve yetersizdir ki Türklerin Orta-Doğu, Akdeniz ve Orta Avrupa ve siyah kıta Afrika'daki dini misyonları hakkında yapılan çalışmalar sadece millî gururumuzu okşayan siyasî fetih hareketlerinin yarım yamalak tahlilinden başka bir şey değildir. Bu ön ve ciddi çalışmalar hemde çok esaslı ve ilmi bir şekilde yapılmadan Türk-İslâm şuuru gibi büyük bir fikir ve ruh muhtevasının teşekkül etmesine imkân yoktur.

Türk İslâm Tarihi'nin meseleleri şüphesiz bu saydıklarımızdan ibaret değildir. Her teorik ilmin halledilmesi gereken birçok meseleleri aydınlatılmaya muhtaç birçok konuları olduğu gibi İslâm Tarihi'nin de daha çözüm ve ciddi çalışmalar bekleyen birçok meseleleri vardır. Bu incelememizde tam olmamakla birlikte, ancak önemli birkaç tanesine işaret edilmiş ve bazı görüşler ortaya atılmıştır. Her türlü takdir çok değerli okuyucularındır.